

KLASSEKAMPER I KINA¹

Innledning

Det hevdes ofte at Kinas framvekst som internasjonal industrimakt har ført til en enorm økning i tilbudet av billig og disiplinert arbeidskraft, og at dette har svekket arbeideres makt over hele verden. I artikkelen «China as an emerging epicenter of world labour unrest» fra 2009 hevder sosiologene Beverly Silver og Lu Zhang at dette ikke lenger stemmer. Kina har en sterk arbeiderklasse-mobilisering, særlig i de sørøstlige kystregionene, der arbeidsmigranter fra landsbygda arbeider innen eksportindustrien. Disse arbeiderne lykkes i stigende grad i å vinne fram med offensive lønnskrav. Deres posisjon er blitt styrket av forholdsvis arbeidervennlige lover som – mot sin hensikt – har skjerpert arbeidskonfliktene.² Holder denne optimistiske framstillingen stikk?

I det følgende behandler jeg markedsreformer, statlig arbeidslivspolitik og arbeidskonflikter i Kina fra 1979 til de seinere årene. Jeg presenterer først noen teoretiske begreper om overgang til kapitalisme, arbeidermotstand og statens rolle. Jeg gjennomgår så noen trekk ved Mao-perioden og de første markedsreformene i Kina i 1980-årene, før jeg ser nærmere på hvordan tilløp til uavhengig arbeiderorganisering ble undertrykt våren 1989. Videre behandler jeg arbeidskonflikter i forbindelse med nedleggelse og oppsigelser innen statseid industri i slutten av 1990-årene og begynnelsen av tusentallet. Deretter ser jeg på framveksten av Kinas nye vekstsentra i sørøst og arbeidskonflikter drevet av migrantarbeidere fra landsbygda i disse områdene siden 1990-årene. Et viktig spørsmål er om arbeidermotstanden i sørøst i de seinere årene er så militant og vellykket som Silver og Zhang gir inntrykk av. Jeg drøfter videre forsøk på å institusjonalisere lønnsforhandlinger og hvilke muligheter og begrensninger den autoritære kinesiske staten setter for dette. Til slutt antyder jeg løst hvordan Kinas framtidige arbeidskonflikter vil forskyves til nye vekstsentra, og hvilke internasjonale konsekvenser dette kan ha.

Proletarisering, varegjøring, arbeidermotstand og stat

Markedsreformene i Kina har fremmet en ujevn utvikling fra ikke-kapitalistiske til kapitalistiske klasse- og eiendomsforhold. Ut fra Marx og Polanyi innebærer det proletarisering av arbeidere og «kommodifisering» (varegjøring) av deres arbeidskraft.³ Arbeiderne mister råderett over produksjonsmidler, inklusive jord, og blir avhengige av å selge arbeidskraften sin for å kjøpe subsistensmidler på markedet. Marx og Polanyi behandlet fortrinnsvis

England, der småbønder tidlig ble atskilt fra sin jord og offentlig velferd ble begrenset til fengselsaktige fattighus. Kapitalistisk utvikling har imidlertid ofte gått sammen med en mindre omfattende proletarisering, der husholdninger kombinerer lønnsarbeid med subsistensorientert jordbruk. Arbeiderne har tilgang til subsistensmidler og begrensede pengeinntekter i jordbruket, og er ikke fullt avhengige av arbeidsmarkedet for å overleve. Velferdssystemer med tilgang til subsistensmidler gjennom offentlig støtte begrenser også kommodifisering av arbeidskraften.⁴ I Kina har det foregått en betydelig proletarisering og kommodifisering under markedsreformene, men den begrenses av jordbesittelse og velferd.

Arbeidere bekjemper utbytting og kommodifisering. Beverly Silver skiller mellom to typer arbeidermotstand: Offensiv «Marx-motstand» mot utbytting er framtreddende i tidlige stadier av kapitalistisk ekspansjon med sterk utbytting. Etter hvert blir kapitaleierne presset til å godta lønnsøkninger, bedre arbeidsforhold og kollektive forhandlinger. De reagerer med å flytte produksjon, innføre ny arbeidsbesparende teknologi og organisering, skifte til nye produksjonsgreiner, eller skifte fra produksjon til finans. Dette gjør dem i stand til å bryte med tidligere klassekompromisser. Arbeidsløsheten stiger, arbeidernes inntekter faller, de mister tidligere velferdsgoder og levemåten trues. Arbeiderne reagerer med defensiv «Polanyi-motstand», der de forsøker å vinne politisk makt, eller påvirke staten til å beskytte dem.⁵

Begrepet om «Marx-motstand» er for «økonomistisk» til å stå alene. Også offensiv arbeidermotstand mot utbytting (eller offensiv motstand kombinert med defensivt forsvar) antar politiske former gjennom fagorganisering og danning av arbeiderklassepartier. Videre kan offensiv Marx-motstand bidra til at klassekampen institusjonaliseres gjennom lønnsforhandlinger, og staten kan bli en part i trepartsforhandlinger. Men den kinesiske leninistiske partistaten begrenser selvstendig arbeiderorganisering. Det gjør det vanskelig å utvikle motstanden videre enn til svakt organisert «opprør».⁶

Den kinesiske staten har drevet skiftet til kapitalisme. Den er blitt avhengig av kapitalakkumulasjon for å kunne finansiere sin egen aktivitet og opprettholde en stabil sosial orden. Til dette trenges tvangsmakt, men også legitimering. Staten balanserer mellom akkumulasjon og legitimering. Denne balansegangen opptrer i Kommunistpartiets ledelse, der det de siste to tiårene har vært en deling mellom en «elitefraksjon» og en «populistfraksjon». Elitefraksjonen har fremmet akkumulasjon med tøffe liberaliseringsprogrammer. Populistfraksjonen har fremmet velferdspolitik, inklusive styrkede arbeiderrettigheter, og har vært mer forsiktig med hardhendt liberalisering.⁷

Det er også en balansegang mellom sentralregjeringens legitimering og lokalregjeringenes akkumulasjon. Med markedsreformene ble Mao-periodens legitimering gjennom sosiale garantier svekket. Fra 1990-årene forsøkt sentralregjeringen å legitimere sitt styre med lover, inklusive arbeidslover. Lokalt var imidlertid staten opptatt av akkumulasjon. Den kinesiske staten

har forvaltningsnivåer fra sentralregjering, via provins- og storbyadministrasjoner, fylkes- og småbyadministrasjoner ned til lokale bydeler og landsbyer. I maktkampene rundt markedsreformene mobiliserte markedsreformfløyen i Kommunistpartiet støtte fra lokale partikadre ved å la lokaladministrasjonene fra provinsnivå og nedover beholde en stor andel av sine skatteinntekter samt inntekter fra offentlige selskaper. Samtidig fikk de også økt budsjettansvar. Seinere ble karrieremulighetene til lokale parti- og statsadministratorer gjort avhengig av deres økonomiske resultater. Dette fremmet «akkumulasjonspolitikk», der lokale myndigheter etablerte nære allianser med private eller offentlige selskaper.⁸

Lokalmyndighetene støtter normalt arbeidsgiversiden i arbeidskonflikter, og utvanner sentrale reformer som går på bekostning av akkumulasjon. Kinesiske arbeidere anser typisk sentralregjeringen som en velgjører og lokalmyndighetene som korrupte og udugelige. Ofte appellerer arbeiderne til høyere forvaltningsnivåer om medhold i konflikter, eller de forsøker å skape oppmerksomhet høyere i systemet med kollektive aksjoner.⁹

Planøkonomi, paternalistiske arbeidsforhold og utbytting av landsbygda

Fra midten av 1950-årene til 1979 var Kina en sosialistisk planøkonomi der all større industri var offentlig eid og drevet, og det meste av jordbruket var kollektivisert. Kinas bønder ble arbeidere på kollektivbruk og kapitaleiere og godseiere var fjernet. Lønns- og inntektsforskjeller var forholdsvis små i byer og på landsbygda, men det var store forskjeller mellom by og land.

Jordbruket ble systematisk tappet for økonomisk overskudd. Kollektiviseringen hadde sikret statlig kontroll over jordbruket. All handel mellom jordbruk og industri skjedde innenfor planøkonomien der priser ble beregnet ut fra bruk av materialer, råvarer, energi og arbeidstid. I disse beregningene ble timeprisen for arbeid i jordbruket satt til en brøkdel av timeprisen i industrien. Dette holdt prisene nede på mat og andre jordbruksprodukter og fremmet industriell akkumulasjon. Ifølge en beregning ble rundt 20 prosent av samlet jordbruksproduksjon overført fra land til by i perioden 1962-1978 gjennom denne prispolitikken.¹⁰

I Mao-perioden var befolkningen innrullert i lokale arbeidsenheter og ansatt på livstid. Arbeidsenheter organiserte både de ansattes produksjon og forbruk. Bybefolkningen arbeidet i stor grad i statseide selskaper og offentlig administrasjon. De fikk nasjonalt fastsatte lønninger og velferdstjenester fra sine arbeidsenheter (*danwei*), inklusive pensjon og helseforsikring. Ofte bidro statseide selskaper også med gratis, eller svært rimelige boliger, kantiner, helseklinikker, barnehager, skoler samt fritids- og kulturaktiviteter. Arbeiderne eide ikke sine produksjonsmidler, men de «eide» sine jobber som ga dem forbruksgarantier.¹¹

Også i jordbruk og i mindre kollektivbedrifter i småbyer og landsbysentra var det livstidsansettelse. Lønninger og velferd varierte imidlertid med kollektivets inntekter, som ble holdt nede av ressuroverføring til byene. En stor del av lønningene ble betalt i naturalier, først og fremst korn. Mark Selden anslår at arbeidere i byene i 1950-årene hadde rundt 50 prosent høyere inntekter enn bønder på landsbygda, mens de i slutten av 1970-årene hadde fire til seks ganger høyere inntekt. Ifølge Bary Naughtons mer moderate beregninger, basert på offisiell kinesisk statistikk, var gjennomsnittsinntektene til byhusholdninger omtrent 2,5 ganger høyere enn på landsbygda ved inngangen til markedsreformene rundt 1980. Byborgerne hadde også langt bedre velferd.¹² Skeivhetene mellom by og land ble opprettholdt av flytteforbud. Det ble utstedt et slags internt pass, det såkalte *hukou*. Det krevdes offentlig tillatelse for å oppholde seg utenfor sitt *hukou*-område, med særlig sterke begrensninger på flytting fra land til by. Matrasjoner, husrom og velferd i byene var reservert for byborgere med lokal *hukou*. I perioder med arbeidsløshet i byene ble derimot byungdom mobilisert til å flytte til landsbygda. Bybefolkningen lå mellom 13 og 15 prosent av Kinas befolkning i perioden 1960-1980.¹³

Markedsreformer i 1980-årene: Avkollektivisering, offentlig eierskap og toprissystem

De første markedsreformer startet i desember 1978, da Deng Xiaoping hadde vunnet makten over parti og statsapparat. Til forskjell fra markedsreformene i det tidligere Sovjetunionen, begynte ikke de kinesiske markedsreformene under Deng med privatiseringer. Bruksretten til jorda ble privatisert, men eiendomsretten forble offentlig. Inntil 1987 hadde private bedrifter ikke tillatelse til å ha flere enn sju ansatte.¹⁴

Reformene startet i jordbruket. Ved utgangen av 1982 hadde 90 prosent av Kina husholdninger i jordbruket skiftet fra kollektivbruk til det såkalte «husholdningsansvarssystemet». Staten eide jorda, men lokale bondefamilier hadde kontraktfestet bruksrett til jorda. I tillegg hevet myndighetene prisene for sine oppkjøp av korn, og bøndene fikk tillatelse til fritt å disponere jorda og selge overskuddet i frie markeder etter at de hadde solgt sine kornkvoter til myndighetene. Både inntekter og produktivitet i jordbruket steg.¹⁵

Til gjengjeld forsvant kollektivbrukenes tidligere helse- og utdannings-tjenester. Bøndene ble avhengig av å kjøpe disse tjenestene i markedet, kommodifiseringen av arbeidskraften økte. Det var en tilskyndelse til å finne sysselsetting utenfor jordbruket. Myndighetene åpnet opp for arbeidsmigrasjon til nærliggende byer og tettsteder. Statens oppkjøpsmonopol fra jordbruket ble fjernet. Lokale, offentlig eide «småbybedrifter» kunne starte matvareindustri og annen industriell bearbeiding av jordbruksvarer. Andre småbybedrifter drev industriproduksjon uten tilknytning til jordbruket. Noen

ble underleverandører for store statseide selskaper som var eid av sentral-regjering og provinsmyndigheter, andre konkurrerte med statsselskapene. Et konkurransefortrinn var lave lønninger og muligheten til raske ansettelser og oppsigelser. Antall ansatte i småbybedriftene økte fra 28 millioner i 1978 til 135 millioner i 1996. Yngre familiemedlemmer i bondehusholdninger dro ofte til lokale bysentra for å arbeide i disse bedriftene.¹⁶

Fra midten av 1980-årene opererte de statseide selskapene under et topris-system. De produserte og solgte fastsatte mengder innen den statlige plan-økonomien, og kunne deretter produsere for «det frie markedet» til høyere priser enn i planøkonomien. Det ga en tilskyndelse til å heve produksjonen for å selge utenfor planøkonomien.¹⁷

I 1980-81 pågikk det en streikebølge i kinesiske statseide selskaper rettet mot lave lønninger og dårlig husvære. Myndighetene svarte med å fjerne streikeretten fra grunnloven i 1982.¹⁸ Men selv om frontene spisset seg, vedvarte Mao-periodens arbeidsforhold i stor grad i statsselskapene. Lønnsforskjellene økte, men de ansatte hadde fortsatt omfattende velferd og ansettelsessikkerhet. I andre halvdel av 1980-årene startet imidlertid forberedelser til et kapitalistisk arbeidsmarked. Statseide selskaper ble autonome og direktøren fikk rett til å ansette og si opp. Mao-periodens kollektive ansettelsesgaranti ble langsomt erstattet med individuelle arbeidskontrakter. I 1988 fjernet et nytt konkurslovverk livstidsansettelser. Legitimitetshensyn sto imidlertid sterkt. Kommunistpartiet tillot ikke stor arbeidsløshet. Underskuddsbedrifter ble holdt gående med offentlig støtte uten masseoppsigelser.¹⁹

Topris-system og offentlige underskudd førte til inflasjon i 1988–89. I byene falt realinntektene til store grupper offentlige ansatte arbeidere og funksjonærer med faste lønninger. Samtidig ble ny rikdom godt synlig. Mange av de nyrike brukte partimedlemskap eller partiforbindelser for å kunne kjøpe knappe varer billig til planpriser, og selge dem dyrt til markedspriser. I byene falt Kommunistpartiets anseelse til et lavmål.²⁰

Protestene på Tiananmenplassen og forsøk på uavhengig arbeiderorganisering

I april 1989 begynte studenter i Beijing å demonstrere for politiske rettigheter og demokrati. De okkuperte Tiananmen-plassen i Beijing, der de organiserte store markeringer fra slutten av april og utover i mai. De vant bred støtte ved også å kritisere partistatens korrupsjon. Den 17. mai innledet en gruppe av aktivistene en sultestreik. Demonstrasjonene spredte seg raskt til andre kinesiske storbyer. Den sentrale partiledelsen anført av Deng Xiaoping besluttet å bruke harde virkemidler. Det ble erklært unntakstilstand den 20. mai. Den tredje juni rykket militærstyrker inn i Beijing. Den fjerde juni ble

Tiananmenplassen ryddet. En rekke aktivister ble fengslet og drept, både i Beijing og i andre kinesiske byer.²¹

En streikebølge i statseide selskaper i slutten av 1980-årene var rettet mot inflasjon, korrupsjon, økte lønnsforskjeller mellom ledelse og arbeidere og svekket ansettelsessikkerhet.²² Protestene våren 1989 bidro til å politisere arbeidernes krav. I Beijing organiserte arbeidere i statselskaper støttedemonstrasjoner. I april 1989 dannet en gruppe unge arbeidere «Beijingarbeidernes Autonome Føderasjon», eller *Gongzilian*. Deres hovedkrav var retten til uavhengig arbeiderorganisering. De støttet studentdemonstrantene og ble i stigende grad aktive på Tiananmenplassen, særlig etter unntakstilstanden. *Gongzilian* organiserte demonstrasjoner og hadde sin egen kringkasting. De hevdet at de hadde 20.000 medlemmer. Det ble dannet tilsvarende arbeiderorganisasjoner i andre storbyer.

Studentbevegelsen kritiserte myndighetene for at de liberale økonomiske reformene ikke ble matchet av politiske reformer. *Gongzilian* sto for en sosialt orientert kritikk av inflasjon og manglende arbeiderrettigheter. De var mer negative til markedsreformene og mindre kompromissvillige enn studentbevegelsen, som i noen grad søkte allianser med liberale partifraksjoner. Det var vanskelig å etablere en allianse mellom studenter og arbeidere. Studentlederne anså seg selv som representanter for nasjonens samvittighet overfor makthaverne. De måtte beholde sin «reinhet» overfor snevre gruppeinteresser. Statusskillet til de lavt utdannede arbeiderne utvidet kløften. *Gongzilian* ønsket å organisere en generalstreik mot unntakstilstanden, men studentaktivistene nektet inntil like før militæraksjonen. Da var det for seint. Kommunistpartiet var mildere mot framtidige stats- og partieliter i studentbevegelsen enn mot opprørske arbeidere. Studentledere som ble tatt til fange slapp ofte med relativt korte fengselsstraffer. Lederne i *Gongzilian* og dens avleggere i andre byer ble mishandlet, fikk lange straffer, eller de ble henrettet.²³ Lærdommen for Kinas arbeidere var at politiske krav og selvstendig organisering var tabu.

Kapitalistisk gjennombrudd og statseide selskaper

Etter hendelsene våren 1989 fulgte en «reformpause» fram til 1992. Da drev Deng Xiaoping reformene videre med sin «reise til Sør» og sterke offentlige oppfordringer om fortsatt markedsreform. I 1993 ble Jiang Zemin Kinas president etter å ha vært generalsekretær for Kommunistpartiet siden 1989. Jiang tilhørte den partifraksjonen som seinere ble betegnet som «elitefraksjonen». Regjeringene i hans presidentperiode (1993–2003) satte i verk en ny serie markedsreformer, inklusive hardhendt akkumulasjonspolitik som skapte stor arbeidsløshet.

Tidlig i 1990-årene ble det anslått at en tredel av arbeiderne i byene, primært innen statseide selskaper, var overflødige. Statlige subsidier til

selskapene ble gradvis redusert, fra midten av 1990-årene avtok også kreditten fra de statskontrollerte bankene. Statsselskapene slet med konkurransen fra småbybedrifter. Deres underskudd økte, og mange ble finansielle belastninger for provinsregjeringene som eide dem. Driften ble innstilt, eller begrenset. Arbeiderne ble normalt ikke formelt oppsagt, men fikk status som «ikke-tjenesteytende arbeidere» (*xiagang*). De hadde rett til en begrenset understøttelse fra selskapene og til å sysselsettes om driften kom i gang igjen.

I september 1997 åpnet den 15. partikongressen til Kommunistpartiet for at statseide selskaper kunne gå konkurs, privatiseres, fusjoneres og nedbemannes. Et stort antall selskaper gikk konkurs. De ble omorganisert eller privatisert. Myndighetenes strategi var å la de mindre selskapene gå under, men beholde de større. Selskapene fikk tillatelse til å avvikle sine velferdsforpliktelser. Velferd gjennom *danwei*-systemet ble erstattet av mindre sjenerøs statlig velferd. Selskapene ble omdannet fra kombinerte produksjons- og velferdsinstitusjoner til profittmaksimerende foretak.²⁴ Omlag 37 millioner arbeidere i statsbedrifter ble sagt opp mellom 1997 og 2001. Sysselsettingen i tilvirkingsindustrien falt fra 126 millioner ved årsslutt 1996 til 101 millioner ved årsslutt 2002.²⁵ Arbeidsløsheten ble av kinesiske forskere anslått til å ligge mellom sju og ti prosent.²⁶

Arbeiderprotester i statseide selskap i Kinas «rustbelte»

Avhengig av type arbeidskontrakt hadde oppsagte arbeidere rett til tidlig pensjon, til arbeidsløshetsstøtte, eller til bolig og helsetjenester fra bedriftene som *xiagang*-arbeidere. Lokalregjeringer hadde ansvar for arbeidsløshetsstøtte, selskapene for pensjoner og *xiagang*-understøttelse. I noen provinser skulle bedriftenes ansvar for pensjoner og velferd avsluttes med «slutt-pakker». Sentralregjeringen bidro med øremerkede midler til disse utgiftene, men både statsselskaper og lokale myndigheter prioriterte ofte andre formål. Bestyrerne i selskapene ville heller nedbetale gjeld, slik at de kunne ta opp nye banklån og investere i omstrukturering, mens lokalmyndigheter ville investere i infrastruktur for å tiltrekke seg investeringer. Begge parter fant påskudd for å holde utbetalingene til arbeidere tilbake. Private underslag var også utbredt. Lokal akkumulasjon svekket sentralmyndighetenes legitimering. Arbeiderprotester økte kraftig i omfang seint i 1990-årene og tidlig på totusentallet.²⁷ Protestene dreide seg ikke om arbeids- og lønnsforhold, men om tap av inntekter og boliger ved avvikling av produksjonen. Dette var defensiv «Polanyi-motstand» mot undergraving av Mao-periodens sosiale kontrakt.

Ching Kwan Lee har undersøkt arbeiderprotester i den nordøstlige provinsen Liaoning. Dette var et «rustbelte-område» med store nedleggelse av statseid tungindustri. Protestene var rettet mot manglende utbetalinger av pensjoner og lønninger, mot forsømmelse av offentlige tjenester og vedlike-

hold i bedriftenes arbeiderboliger, mot arbeidernes tap av rettigheter til disse boligene og mot bedriftenes forsømmelse av understøttelse etter at de gikk konkurs. Arbeidere, arbeidsløse og pensjonister bodde i bedriftsbolig-områdene. De tok i bruk varierte virkemidler: Kollektive petisjoner til lokale myndigheter og høyere forvaltningsnivåer, demonstrasjoner, protestmarsjer, trafikkblokader og konfrontasjonsmøter med bedriftsledelse, eller lokal-myndigheter.²⁸

De fleste aksjoner var fredelige og begrenset til de enkelte arbeids-enhetene. Noen protester utviklet seg imidlertid til opptøyer og ble møtt med væpnet politi, eller sågar militærstyrker. Ledere for større protester ble ofte arrestert, også om protestene var fredelige. I den kriserammede gruvebyen Liyaoyang vokste protester mot nedleggingen av jernlegeringsfabrikken Liaotie til store demonstrasjoner som mønstret arbeidere i en rekke lokale bedrifter og store deler av lokalsamfunnet. Opp mot hundre tusen deltok i den største demonstrasjonen. Fire ledere ble idømt lange fengselsstraffer, andre ledere ble trakassert med overvåkning og husundersøkelser. Direktøren for jernlegeringsfabrikken ble arrestert og tiltalt, mens arbeiderne fikk utbetalt en del av den utestående lønna. Med denne kombinasjonen av undertrykking og konsesjoner ble uroen stagget.²⁹

Arbeidskonfliktene rundt nedleggingene av statseide selskapene ebbet langsomt ut i det nye århundret da konkurs- og privatiseringsbølgen var over. Men i nasjonale og utenlandske private bedrifter var det betydelige konflikter, og rustbelteprotestene bidro sannsynligvis til at Hu Jintaos regjering ble langt mer opptatt av arbeidspørsmål.

Ekspororientert industrialisering og arbeidsmigrasjon

I 1979 ble det opprettet fire «spesialøkonomiske soner» i sørøst med skattefordeler og tollfritak for utenlandske investeringer i eksportorientert produksjon, tre i Guangdong-provinsen og en i Fujian-provinsen. I 1984–85 ble fjorten byer langs kysten samt øya Hainan åpnet for utenlands-investeringer, og det ble etablert tre nye spesialøkonomiske soner. Selskaper fra Vesten og Japan var tilbakeholdne, mens investeringene strømmet inn fra Hongkong og Taiwan.³⁰

Myndighetene gjennomførte reformer av handel, investeringer og valuta-system for å fremme eksportorientering og tiltrekke seg utenlands-investeringer fra 1993. Utover i årtiet investerte selskaper fra Vesten, Japan og andre land stort i Kina, både i eksportrettet produksjon og i produksjon for det kinesiske hjemmemarkedet, som gradvis ble åpnet. Utenlandsinvesteringene var først basert på samdrift («joint venture») mellom utenlandske selskaper og nasjonale selskaper. Fra 1987 ble det åpnet opp for heleide utenlandske selskaper, som sto for den største andelen utenlandsinvesteringer etter århundreskiftet.³¹ Eksportorienteringen favoriserte kystområdene. I

perioden 1990–2000 hadde Kinas østlige provinser en vesentlig sterkere økonomisk vekst enn sentrale og vestlige provinser.³²

Eksportindustrien var særlig utbredt i sørøst, der de spesialøkonomiske sonene var blitt opprettet. Det mest framtrepende eksemplet var provinsen Guangdong som i 1990-årene sto for ca. 40 prosent av Kinas samlede eksport.³³ Arbeidsstyrken besto i hovedsak av migrantarbeidere. Byer oppsto fra ingenting. Da Shenzhen i Guangdong i 1979 fikk en spesialøkonomisk sone, hadde den ca. 30.000 innbyggere. I 2010 hadde befolkningen passert ti millioner, hvorav nærmere åtte millioner var migranter uten permanent bopel i byen.³⁴

De første migrantarbeiderne til Shenzhen kom fra nærliggende områder i Guangdongprovinsen. Tidlig i 1990-årene kom en bølge langdistansemigranter fra fattige indre provinser.³⁵ Migrantarbeiderne hadde normalt lav utdanning og endte i de verste og dårligst betalte jobbene innen privat sektor. Siden de ikke hadde registrert bosted, *hukou*, i byene de kom til, fikk de ikke de samme velferdsrettigheter som registrerte byborgere. Ofte var også offentlige ansettelser reservert for byborgere. Migrantbarn arvet foreldrenes *hukou*, også om de hadde bodd i byen hele sitt liv.³⁶ Midlertidig oppholdstillatelse var avhengig av ansettelse. Ulovlige, papirløse migranter ble utsatt for forvisning og trakassering fra politiet.³⁷

Migrantarbeidere fra landsbygda var ikke fullt ut proletarisert, siden de fortsatt hadde rettigheter til jord i sine hjemlandsbyer. Ofte ble eldre familiedlemmer igjen på gården, mens migrantarbeiderne arbeidet i byene. Arbeidsgiverne kunne presse lønningene under det nivået som var nødvendig for å reprodusere arbeidskraften til migrantarbeiderne og deres familier. Velferdsutgifter ble dekket av myndigheter i hjemområdet og av familiegården, som fungerte som pensjon og forsikring mot arbeidsløshet.³⁸

Migrantarbeidere og arbeidskonflikter i Kinas nye industrimetropoler

I 1993–94 kom den første bølgen streiker i utenlandske selskaper i Guangdong.³⁹ Samtidig var sentralregjeringen i gang med å erstatte Mao-periodens kollektive garantier med juridiske garanterte individuelle arbeiderrettigheter. I 1993 kom et tvistemåregelverk for arbeidskonflikter. Det ble integrert i arbeidsloven av 1994, som også inkluderte arbeider- og velferdsrettigheter.

Mange av de nye lovparagrafene var sovende. Arbeidsloven foreskrev 40 timers arbeidsuke med maksimum 36 timer overtid per måned. I en spørreundersøkelse blant migrantarbeidere i seks byer i Guangdong fra 2001 svarte imidlertid 80 prosent at de arbeidet mer enn ti timer per dag, seks dager i uka. Arbeidsdager mellom 12 og 14 timer var utbredt og 16 timer forekom.

Lønningene var lave. Det var et stort antall ulykker og arbeidsrelaterte skader og sykdom. Arbeiderne ble bøtelagt for små forsømmelser og sikker-

hetsvakter brukte ofte vold mot arbeidere som ble beskyldt for oppsetsighet eller tyveri. Få migrantarbeidere hadde arbeidskontrakt. Mange hadde problemer med å få utbetalt lønninger. Noen arbeidet uten lønn, så lenge arbeidsgiver betalte bolig og mat.⁴⁰

Twistemålsregelverkets håndtering av arbeidskonflikter gikk fra frivillig mekling via voldgift til rettssaker. Lokale arbeidsbyråer tilbød uformell mekling som ikke var juridisk bindende. Eventuelt kunne en av partene be om en bindende voldgiftsdom av komitéer oppnevnt av arbeidsbyråene. Om en part var misfornøyd med voldgiftsdommen, kunne saken gå til domstol. Arbeidsbyråene var oftest partiske overfor arbeidsgiversiden og forsøkte å få til kompromisser, også når arbeiderne hadde retten på sin side. Arbeiderne hadde større sjanse til å få en rettferdig avgjørelse jo høyere opp i systemet saken gikk, men saksutgiftene oversteg lett de beskjedne kompensasjonene. Arbeidsgivere kunne ofte straffet la være å betale kompensasjon, selv om de ble dømt.⁴¹

Kina har en offisiell, partikontrollert fagforening, Den nasjonale fagforeningsføderasjonen. Det er høyst usikkert hvor god den er til å representere arbeiderinteresser, men migrantarbeidere fra landsbygda var uansett lenge utelukket. Før 2003 hadde de ikke offisiell status som arbeidere med fagforeningsrepresentasjon.⁴² Kollektive protester tok da form av uregulerte aksjoner. Virkemidlene varierte fra petisjoner og demonstrasjoner, til aksjoner i juridiske gråsoner, som streiker (streikeretten var fjernet fra grunnloven i 1982, men var ikke uttrykkelig forbudt). Av og til krysset de lovens grenser. Aksjonene var kortvarige, avgrenset til egen arbeidsenhet og orientert mot umiddelbare økonomiske interesser, ikke bredere politiske eller strukturelle spørsmål.⁴³

En mer arbeidervennlig sentralregjering og bedring på arbeidsmarkedet

Etter århundreskiftet styrket «populistfraksjonen» sin posisjon i Politbyrået, Kommunistpartiets øverste organ. President Hu Jintao og statsminister Wen Jiabao (2003–2013) var dens ledende medlemmer. De innledet en sterkere legitimitetspolitikk enn forgjengeren Jiang Zemin. *Hukou*-systemet ble reformert, men ikke avskaffet. En rekke tiltak skulle bedre levevilkår og inntekter for bønder, arbeidere og fattige regioner. I 2005 vedtok Den nasjonale folkekongressen (Kinas parlament) slagordet «det harmoniske samfunnet», med nedtoning av økonomisk vekst og vektlegging av «samfunnsmessig balanse og harmoni». Det gikk sammen med en målsetting om å «rebalansere» Kinas økonomi mot vekst drevet av hjemlig forbruk, snarere enn investeringer og eksport. Bedre levekår i fattige provinser og blant bønder og arbeidere skulle og skape grunnlag for forbruksdrevet vekst.⁴⁴

Den store konkurs-, privatisering- og nedbemanningsbølgen i statseide selskaper var nå inntil videre over. Eksportrettet industriproduksjon og sysselsetting vokste sterkt i Kinas kystområder. Sysselsettingen i tilvirkingsindustrien økte fra 86 millioner ved årsslutt 2002 til 99 millioner ved årsslutt 2009.⁴⁵ Samtidig bidro de langsiktige, demografiske konsekvensene av «ettbarnspolitikken»⁴⁶ som hadde startet i 1978 til å reduserte tilsiget av unge i arbeidsdyktig alder. Gjennomsnittlige, nominelle industrilønninger ble fordoblet i tidsrommet 2002–08.⁴⁷ Noe av lønnsøkningen ble spist opp av inflasjon, men det var likevel en betydelig reallønnsøkning. Den ble imidlertid fordelt ujevnt. En undersøkelse av ufaglærte migrantarbeidere og faglærte, urbane arbeidere fra 2000 til 2009 tydet på at reallønnsveksten tilfalt den siste gruppen, mens den nominelle lønnsveksten for ufaglærte migrantarbeiderne ble nulltet ut av økte levekostnader.⁴⁸

Virkningene av den internasjonale finanskrisa slo inn i Kina høsten 2008. Eksporten falt med 20 prosent fra foregående år. I kystområdene gikk eksportbedriftene konkurs, eller de reduserte arbeidsstokken. Tidlig i 2009 meldte kinesiske myndigheter at 20 millioner av migrantarbeiderne var blitt arbeidsløse, eller ikke klarte å finne arbeid.⁴⁹

I november 2008 lanserte regjeringen en gigantisk stimuleringspakke for å holde økonomien i gang. Samlet beløp var fire billioner RMB, omtrent fire billioner kroner i daværende vekslekurser. Det meste av gikk til bygging av jernbaner, havner, veier, flyplasser og boliger, fortrinnsvis i Kinas indre regioner.⁵⁰ Kinas økonomi var stabilisert i tredje kvartal 2009. Sysselsettingen i tilvirkingsindustrien steg en halv million fra årsslutt 2008 til årsslutt 2009.⁵¹ Støtteprogrammene skapte sysselsetting i indre, fattige regioner av Kina. Mens kystprovinsene hadde vesentlig sterkere vekst enn de indre og vestlige provinsene i 1990-årene, hadde «Gå Vest»-politikken utjevnet forskjellene etter århundreskiftet.⁵² Med støtteprogrammet i 2009 var veksten i indre provinser sterkere enn langs kysten. Provinsene Sichuan, Guizhou, Yunnan, Shanxi og byen Chongqing (med provinsstatus) fikk Kinas raskeste vekst (China Briefing, 2012, 2013).⁵³ Industri ble relokalisering fra kysten til disse områdene, mens migrasjonen til kysten gikk ned. Migrantene fikk arbeid i byer nærmere hjemstedene. Det ble mangel på faglærte arbeidere og spesialarbeidere i industrien i sørøst.⁵⁴

Migrantarbeidernes klassebevissthet og organisasjonskapasitet

Ut fra undersøkelser i Shenzhen i slutten av 1990-årene og begynnelsen av 2000-tallet hevdet Ching Kwan Lee at migrantarbeiderne i «solbeltet» i sørøst hadde en «mer dempet og tvetydig» klasseidentitet enn arbeiderne i de kriserammede, statseide selskapene i «rustbeltet» i nordøst. Til forskjell fra rustbeltarbeiderne ble migrantarbeiderne voksne etter avkollektiviseringene, og hadde ikke tilegnet seg Mao-periodens sosiale kontrakt, ideologi og

klasseretorikk. De ble diskriminert og trakassert av lokale myndigheter og hadde utviklet en identitet som marginaliserte og «underdanige». Arbeidere i rustbeltet betraktet derimot seg selv som maoistiske «masser» som hadde bygd landet.

Både i rustbeltet og i solbeltet undertrykte staten bred arbeiderorganisering. I begge områder ble solidariteten innen arbeidsheten styrket av at arbeiderne bodde nær hverandre. Rustbeltarbeiderne bodde i de statseide bedriftenes boligområder, migrantarbeiderne på bedriftenes sovesaler. Samholdet blant migrantarbeiderne ble imidlertid svekket av stadige jobbskifter og pendling mellom by og land. Deres jordrettigheter svekket deres kampvilje. De kunne vende tilbake til gården og var mindre utholdende i arbeidskonflikter enn rustbeltarbeiderne.⁵⁵ Solbeltarbeidernes kampvilje og kampevne blir hos Lee for svak til å kvalifisere som offensiv «Marx-motstand».

Men selv om Lees analyse skulle stemme for perioden rundt århundreskiftet, hevdes det ofte at Kinas migrantarbeiderklasse er blitt mer proletarisert, klassebevisst og militant de siste 10–15 årene. En større spørreundersøkelse fra 2010 sammenlignet første og andre generasjon migrantarbeidere, født før og etter 1980. Bare 11 prosent fra andregenerasjonen hadde erfaring med jordbruk, mot 36 prosent fra førstegenerasjonen. Andregenerasjonen mente normalt at de ikke kunne leve av de små familiejordstykkene. Jorda er statlig eiendom og kan ikke selges, men siden 2002 er det blitt tillatt å leie ut bruksrettigheter. Utleie begrenser muligheten til raskt å vende tilbake til jordbruket i trange tider.

Dette tyder på at andregenerasjonen er mer proletarisert enn foreldregenerasjonen, den har også en sterkere arbeiderklasseidentitet. Andelene av andregenerasjonen som identifiserte seg som henholdsvis bønder og arbeidere i undersøkelsen var 32 prosent for hver, mens 55 prosent identifiserte seg som bønder og 22 prosent som arbeidere i førstegenerasjonen. Videre hadde 67 prosent av andregenerasjonen videregående utdanning, mot bare 11 prosent av førstegenerasjonen. Det hevdes at andregenerasjonen har bedre organisasjonsevne som følge av sin høyere utdanning og fortrolighet med mobiltelefoni, internett og sosiale medier.⁵⁶

Hvis andre generasjon er mer klassebevisst, velorganisert og militant, bør antall kollektive arbeideraksjoner og deltakelse i disse aksjonene ha økt utover 2000-tallet. Tall for Guangdong-provinsen kan gi en pekepinn. Ifølge Chris King-Chi Chan steg antall kollektive arbeideraksjoner med flere enn ett tusen deltakere i deltaområdet til Perlefloden/Zhujiang (som omfatter industrimetropolene i Guangdong) fra null i 2002 til to i 2003, ni i 2004 og 13 i 2005.⁵⁷ China Labour Bulletin har tall for Guangdong fra 2011. I deres oversikt var antallet aksjoner med 1.000–10.000 deltakere sju i 2011, 23 i 2012, 30 i 2013, 28 i 2014 og 23 i 2015. I tillegg hadde fire aksjoner i 2014

flere enn titusen deltakere.⁵⁸ Det var da en klar stigning i store aksjoner med flere enn ett tusen deltakere fram til 2014.

Men om den nye generasjon migrantarbeidere streiker mer, er det usikkert hvor stor gjennomslagskraft den har. Dette avhenger både av forhold på arbeidsmarkedet, statlig politikk, arbeidsgiveres strategi og migrantarbeidernes mulighet til å organisere seg.

Stat, lovverk og arbeidskonflikter

En ny lov om arbeidskontrakter trådte i kraft i 2008. Den viktigste delen av loven handlet om ansettelsesvern. Arbeidere med to ansettelser på tidsavgrenset kontrakt hadde rett til «åpen kontrakt» uten tidsavgrensning. Ansatte i vikarbyråer fikk imidlertid ikke kontrakter.⁵⁹

Loven krevde også fastsatte lønnsstandarder for prøveansettelse og overtid, samt arbeidsgiverbidrag til en ny trygdeordning som omfattet pensjoner, skadeforsikringer, fødselspermisjon, helseutgifter og arbeidsledighetsstøtte. I tillegg kom et nytt lovverket for arbeidstvister med enklere prosedyrer og lavere avgifter for tvistemålsbehandling.⁶⁰

Ni måneder etter at arbeidskontraktloven trådte i kraft kollapset Lehman Brothers. Krisen i verdensøkonomien rammet Kinas eksportindustri. Med masseoppsigelser og en ny lov som styrket ansettelsessikkerheten, økte antall tvistemål fra 350.000 i 2007 til 693.000 i 2008. Deretter falt antallet noe, men det lå høyt over 2007-nivå.⁶¹

De lokale bymyndighetene i industrisentrene i sørøst ønsket å øke lønnsnivået for å fremme omstilling til høyteknologiproduksjon med større verdiskaping. Et høyere lønnsnivå skulle tvinge den arbeidsintensive lavtlønnsindustrien til å flytte til fattige indre regioner av Kina, eller utenlands. Lokalmyndighetene i Shenzhen ga derfor arbeidere medhold i voldgiftssaker de første månedene av 2008. Antall arbeidstvister økte kraftig og mange lavtlønnsbedrifter gikk konkurs. Mot sommeren fryktet myndighetene at bedriftsnedleggelsene skulle ramme byens økonomi. Bekymringen økte da krisen slo inn høsten 2008. Voldgiftskomiteer ble instruert om ikke å støtte arbeidernes krav, domstolene skulle nekte å behandle arbeideres søksmål.⁶²

Sentralregjeringen frøs minstelønninger. Da økonomien kom i gang igjen i 2010 beordret regjeringen nye økninger av minstelønninger.⁶³ Lønnsveksten i tilvirkingsindustrien skjøt fart og lokalregjeringer i sørøst gjenopptok sin omstillingspolitikk. I Shenzhen varslet bystyret i 2011 at det ville legge ned bedrifter med dårlig sikkerhet, forurensning og høyt energiforbruk. Samtidig falt eksporten til det kriserammede Europa og konkurransen fra lavtlønnsland ble skjerpet. Arbeidskonflikter blusset opp da lavtlønnsbedrifter satte i verk sparetiltak på bekostning av arbeidere, eller la ned driften uten å betale lønninger.⁶⁴

Etter kontraktloven av 2008 økte arbeidsgiverne bruken av innleide arbeidere fra vikarbyråer som ikke hadde rett på kontrakt. I mange tilfeller ble regulære arbeidere oppsagt og leid inn igjen som vikarer. Lønnsforskjeller mellom vikar- og kontraktarbeidere økte. En revidert versjon av arbeidskontraktloven trådte i kraft i 2013. Den styrket lovfestingen av prinsippet om lik betaling for likt arbeid, uavhengig av arbeiders status som kontraktarbeidere eller vikarer.⁶⁵ Oppløsningen av arbeidsstyrkens formelle rettigheter og status omfattet også bruk av praktikanter fra yrkesskoler. De hadde ikke status som arbeidere i lovverket, og arbeidet uten arbeidskontrakt eller sosiale ytelser. Store selskaper som elektronikkjiganten Foxconn finansierte yrkesskoler, mot at elevene arbeidet som praktikanter for dem. I høysesongene arbeider det 150.000 praktikanter i denne ene bedriften.⁶⁶

Det later heller ikke til at arbeidskontraktloven har demmet opp for korttidsansettelser. Ifølge en undersøkelse fra 2011 var arbeidere født før 1980 i gjennomsnitt ansatt 4,2 år i sine jobber, arbeidere født i 1980-årene 2,68 år og arbeidere født i 1990-årene 0,93 år.⁶⁷ Skeive maktforhold mellom arbeid og kapital kompenseres i liten grad av lovgivning. Skillelinjer mellom kontraktarbeidere og midlertidig ansatte svekker felles organisering og korttidsansettelser begrenser varig organisering.

Grenser for fagforeningsvalg og kollektive forhandlinger

Fagforeningsaktivitet i Kina er monopolisert av Kinas nasjonale fagforeningsføderasjon (heretter «Føderasjonen»). Føderasjonens opprinnelige base var i de statseide selskapene. I de seinere tiårene har den forsøkt å verve medlemmer i private og utenlandske selskaper. Føderasjonen representerer i beskjeden grad arbeiderne. Dens ledelse utnevnes av Kommunistpartiet. Fagforeninger på lokalt nivå er underlagt de arbeidsgivervennlige lokalregjeringene. Bedriftsfagforeningene finansieres av bedriftene og representanter utpekes ofte av bedriftsledelsen. Det er også vanlig at representantene kommer fra ledelsen.⁶⁸

Fagforeningsloven av 1992 og arbeidsloven av 1994 ga Føderasjonen rett til å representere arbeidere og undertegne kollektive lønnsavtaler. Dette var ikke kollektive forhandlinger. Kinesiske myndigheter brukte uttrykket «kollektiv konsultasjon», siden «kollektive forhandlinger» ga inntrykk av motstridende klasseinteresser som ikke skulle eksistere under markeds-sosialismen. Fagforeningsrepresentanter skulle konsulteres angående kollektive kontrakter og underskrive på vegne av arbeiderne, men dette var en formalitet.⁶⁹

Siden 2010 har fagforeningsledelse og myndigheter i sørøstlige provinser forsøkt å styrke kollektive forhandlinger. En streik i 2010 spilte en viktig rolle. Den 17. mai 2010 gikk 1900 arbeidere ved Nanhai Honda Bildelsproduksjon (heretter «Nanhai Honda») i Guangdong ut i streik. Streiken varte

i 19 dager og kostet selskapet nær 2,4 milliarder RMB per dag (omtrent 2,3 milliarder kroner ut fra daværende veksekurs). Den endte med at arbeiderne fikk betydelige lønnsøkninger. Aksjonen inspirerte streiker i andre selskaper eid av Honda, og i leverandørselskaper til japansk bilindustri.⁷⁰

Under streiken i Nanhai Honda vekslet Føderasjonens bedriftsavdeling mellom å forholde seg passiv og å støtte ledelsen, mens distrikts- og provinsavdelingene organiserte streikebrytere som brukte vold mot de streikende. De streikende krevde nye valg på bedriftsrepresentanter for Føderasjonen. I juni 2010 vedtok Føderasjonen på nasjonalt nivå å styrke fagforeningsarbeid på bedriftsnivå og å fremme valg av fagforeningsrepresentanter. Fagforeninger på provins- og bynivå i Guangdong og Zhejiang fulgte opp med initiativ til valg av bedriftsrepresentanter og kollektive forhandlinger i en rekke bedrifter.

Nanhai Honda ble en viktig prøvestein. Her overvåkte provinsmyndighetene valget av fagforeningsrepresentanter. Representanter på lavt nivå ble valgt direkte av alle arbeidere, mens bedriftens fagforeningsledelse ble valgt indirekte av de direkte valgte representantene. I tillegg skulle kandidatene til fagforeningsledelsen godkjennes av en komité der både bedriftsledelse, medlemmer av bedriftsfagforeningen og eksterne fagforeningsrepresentanter var representert. Bedriftsledelsen presset valgrepresentantene for å hindre at en av streikelederne ble valgt inn. Selv om den nye fagforeningsledelsen hovedsakelig besto av administratorer og formenn, fremmet de høye krav i lønnsforhandlingene i 2011. Viseformann i Guangdong's fagforening meklet mellom partene da de ikke kom til enighet. Resultatet ble en lønnsøkning som var høyere i absolutte tall enn det de streikende hadde oppnådd i det foregående året, men lavere målt i prosenter.⁷¹

I 2012 ble det på Nanhai Honda holdt nye fagforeningsvalg for perioden 2012–2015. Igjen resulterte de indirekte valgene i en fagforeningsledelse dominert av administratorer. I mai 2013 streiket 100 arbeidere som var misfornøyde med fagforeningens forhandlingsresultater. Resultatet ble høyere lønninger enn det som var blitt forhandlet fram.⁷² Erfaringene fra andre bedrifter der det har blitt gjennomført fagforeningsvalg og kollektive forhandlinger, ligner på dette. Kommunistparti og eksterne fagforeningsrepresentanter kontrollerer valgene. Sammen med bedriftsledelsen sørger de for å holde «uroelementer» ute. I tillegg styrker Kommunistpartiet sin kontroll ved å etablere partiavdelinger på bedriftene. Med indirekte valg blir bedriftsfagforeningene ledet av administrasjon og medlemmer av Kommunistpartiet, heller enn av arbeidere fra grunnplan. Til tross for forsøk på å institusjonalisere klassekampen, fortsetter de irregulære streikene, siden arbeiderne er av den oppfatning at bedriftsfagforeningene ikke representerer dem.⁷³

Avsluttende merknader

I innledningen viste jeg til Silvers og Zhangs argumenter om at arbeideruro i Kina presser opp lønninger. Argumentene deres var rettet mot «globaliseringspessimister» som hevdet at Kinas framvekst skapte et internasjonalt «kappløp mot bunnen» for lønninger og arbeidsvilkår. Det er imidlertid liten grunn til å tvile på at Kinas raskt voksende industrieksport har hatt slike følger. Også andre forhold virker inn. Kinas vekst bidro til en kraftig økning i etterspørsel etter olje og råvarer som presset opp prisene på disse varene i det første tiåret av 2000-tallet for en rekke råvareeksporterende land, herunder Norge. Kinas eksportboom kom på et tidspunkt da arbeidsintensiv industriproduksjon i Nord allerede hadde blitt kraftig beskåret, virkningene var større i Sør. Landene i Øst- og Sørøst-Asia tilpasset seg som leverandører av råvarer, maskiner og komponenter til Kinas ferdigvareeksport, mens industrien i andre deler av verden som produserte de samme typer varer som Kina, for eksempel i Mexico og det sørlige Afrika, ble utsatt for hard konkurranse. Arbeidere i disse landene ble rammet av arbeidsløshet og fallende arbeidsstandarder.⁷⁴ Ettersom stadig større deler av Kinas eksport oppgraderes, trues også produsenter høyere i verdikjeden.

Med økende knapphet på faglært arbeidskraft, er det mulig at Kinas produktivtvekst innen avansert industriproduksjon går sammen med sterk lønnsvekst. Situasjonen for ufaglærte arbeidere er mer usikkert, men kanskje vil også de få en lønnsøkning. Den sterke akkumulasjonen i Kinas indre provinser vil tiltrekke migrantarbeidere. Det er sannsynlig at arbeideruroen vil øke i disse nye høyvekstområdene, og at konfliktene brer seg raskt, siden de kinesiske arbeiderne i stor grad følger kapitalens bevegelser. Mange migrantarbeidere med erfaring fra tidligere arbeidskonflikter ved kysten vil ansettes i byer i indre regioner, nærmere sine opprinnelige hjemsteder. Der kan de lettere få byborgerskap, utvikle stabile, lokale nettverk og oppnå en sterkere forhandlingsposisjon enn tidligere. Det er da mulig at Kina i enda større grad blir et sentrum for arbeideruro i de internasjonale verdikjedene, og at dette i kombinasjon med partistatens tiltak for å dempe konfliktene vil presse opp lønninger og redusere presset fra Kina mot industriell lavtlønnsproduksjon i andre deler av verden. Men mye er usikkert. Ikke minst er det en risiko for at økende bruk av vikarer og praktikanter, samt stadig kortere ansettelsesperioder hemmer effektiv arbeidermobilisering og lønnskamp. Kinas arbeiderklasse kjemper på vegne av seg selv og arbeidere i resten av verden, og resultatet av kampen er høyst usikkert.

NOTER

- 1) Jeg takker Hans Ebbing og tidsskriftets fagfelle Tore Linné Eriksen for kommentarer til tidligere versjoner av denne artikkelen.

- 2) Beverly Silver & Lu Zhang, «China as an Emerging Epicenter of World Labor Unrest», i Ho-fung Hung (red.) *China and the Transformation of Global Capitalism*, Baltimore: John Hopkins University Press, 2009, s. 174–177.
- 3) Jf. Karl Marx, *Kapitalen. Kritikk av den politiske økonomien. Første Bok: Kapitalens produksjonsprosess*. Oslo: Forlaget Oktober, 2015, kap. 24; Karl Polanyi, *Den liberale utopi*. Oslo: Res Publica, 2012, kap. 7.
- 4) Jf. Gösta Esping-Andersen, *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- 5) Beverly Silver, *Forces of Labor: Workers' Movements and Globalization since 1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- 6) Eli Friedman, *Insurgency Trap. Labor Politics in Postsocialist China*. Ithaca/London: Cornell University Press, 2014.
- 7) Cheng Li, «China's Communist Party-State: The Structure and Dynamics of Power», i William A. Joseph (red.), *Politics in China. An Introduction*. Second edition. Oxford/New York: Oxford University Press, 2014, s. 214–218. Siden 2013 har de to partifraksjonene delt makten i partistatens ledende organer. For eksempel kommer Kinas nåværende president Xi Jinping fra elitefraksjonen og statsminister Li Keqiang fra populistfraksjonen.
- 8) Alvin Y. So & Yin-wah Chu, *The Global Rise of China*. Cambridge: Polity Press, 2016, s. 17–18; Ho-fung Hung, *The China Boom. Why China Will Not Rule the World*. New York: Columbia University Press, 2015, s.55–57.
- 9) Ching Kwan Lee, *Against the Law: Labor Protest in China's Rustbelt and Sunbelt* (Berkeley: University of California Press, 2007, s. 16–21, 176–177.
- 10) Fleming Christiansen & Heather Xiaquan Zhang, *The Political Economy of Rural Development in China: Reflections on Current Policy*. Duisburg Working Papers on East Asian Studies 81, 2009, s. 13; Hung, *The China Boom*, s. 46.
- 11) Joel Andreas, «Industrial restructuring and class transformation in China», i Beatriz Carrillo & David S. G. Goodman (red.) *China's Peasants and Workers: Changing Class Identities*. Cheltenham/Northampton: Edward Elgar, 2012, s. 106–108; Alvin Y. So, *Class and Class Conflict in Post-socialist China*. New Jersey: World Scientific, 2013, s. 81.
- 12) Mark Selden, *The Political Economy of Chinese Development*. Armonk, N.Y./London: M.E. Sharpe, 1993, s. 215; Bary Naughton, *The Chinese Economy: Transitions and Growth*. Cambridge Mass./London: The MIT Press, 2007, s. 133.
- 13) Hung, *The China Boom*, s. 47; Selden, *The Political Economy*, s. 218.
- 14) Joel Andreas, «Changing Colours in China», *New Left Review*, nr. 54, 2008, s. 128.
- 15) Naughton, *The Chinese Economy*, s. 240–241.
- 16) *Ibid.*, s. 274.
- 17) *Ibid.*, s. 91–93.
- 18) Ching-Kwan Lee, «Pathways of labor activism», i Elisabeth J. Perry & Mark Selden (red.) *Chinese Society. Change, conflict and resistance*. Third edition. New York/London: Routledge, 2010, s. 64.
- 19) Lee, «Pathways», s. 60–61; So, *Class and Class Conflict*, s. 84; Richard Walker & Daniel Buck, «The Chinese Road: Cities in the Transition to Capitalism», *New Left Review*, nr. 46, 2007, s. 43.

- 20) Selden, *The Political Economy*, s. 218–220; Hung, *The China Boom*, s. 58.
- 21) Timothy Cheek, *Living with Reform: China since 1989*. London: Zed Books, 2006, s. 66–71.
- 22) Lee, «Pathways», s. 64–65.
- 23) Andrew Walder & Xiaoxia Gong, «Workers in the Tiananmen Protests: The Politics of the Beijing Workers' Autonomous Federation», *The Australian Journal of Chinese Affairs*, nr. 29, 1993. Her sitert fra:
<http://www.tsquare.tv/links/Walder.html>
- 24) Lee, *Against the Law*, s. 97–98; Naughton, *The Chinese Economy*, s. 105; So, *Class and Class Conflict*, s. 85; Walker & Buck, «The Chinese Road», s. 43.
- 25) Judith Banister & George Cook, «China's employment and compensation costs in manufacturing through 2008», *Monthly Labor Review*, mars, 2011, s. 41. Disse tallene inkluderer selvsyssestatte i småbybedrifter. Judith Banister har laget korrigerede beregninger der denne gruppen er fjernet, men bare for perioden 2002-2009. I 2002 var det korrigerede tallet 85,9 millioner. Jf. Judith Banister, *China's manufacturing employment and hourly labor compensation, 2002-2009*. Bureau of Labor Statistics, 7. juni, 2013, s. 3.
- 26) Lee, *Against the Law*, s. 73, 77.
- 27) So, *Class and Class Conflict*, s. 86–87.
- 28) Lee, *Against the Law*, kap. 3.
- 29) Lee, *Against the Law*, s. 101–111.
- 30) Bary Naughton, *The Chinese Economy*, s. 406–409.
- 31) *Ibid.*, s. 388–391, 411–413.
- 32) C. Cindy Fan & Mingjie Sun, «Regional Inequality in China, 1978–2006», *Eurasian Geography and Economics*, bd. 49, nr. 1, 2008, s. 10.
- 33) Egne beregninger på grunnlag av *China Statistical Yearbook*. Beijing: National Bureau of Statistics of the People's Republic of China, diverse årganger. Guangdong's eksportandel falt til ca. 30% utover 2000-tallet.
- 34) <https://en.wikipedia.org/wiki/Shenzhen>
- 35) Chris King-Chan, *The Challenge of Labour in China: Strikes and the Changing Labour Regime in Global Factories*. London/New York: Routledge, 2010, s. 29.
- 36) Før 1998 arvet barna moras *hukou*, etter 1998 kunne de velge hvilken av foreldrenes *hukou* de skulle arve. Hvis begge foreldre hadde *hukou* fra landsbygda, ville barna fortsatt ikke få byborgerrettigheter. Giftmål på tvers av *hukou*-skillene ble begrenset av statusforskjeller og beskjeden sosial omgang.
- 37) Naughton, *The Chinese Economy*, s. 124–125; Jieh-Min Wu, «Rural Migrant Workers and China's Differential Citizenship: A Comparative Institutional Analysis», i Martin King Whyte (red.) *One Country, Two Societies: Rural-Urban Inequality in Contemporary China*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 2010, s. 61–75.
- 38) Lee, *Against the Law*, s. 23–24; Ching Kwan Lee, «Precarization or Empowerment? Reflections on Recent Labor Unrest in China», publiseres i *Journal of Asian Studies*, mai 2016.
- 39) Chan, *The Challenge of Labour*, s. 30–35.
- 40) Lee, *Against the Law*, s. 163–170; Chan, *The Challenge of Labour*, s. 67–68.

- 41) Lee, *Against the Law*, s. 176–187; China Labour Bulletin, *China's labour dispute resolution system*. Hongkong (udatert). <http://www.clb.org.hk/en/view-resource-centre-content/100618>; Mary E. Gallagher, «China's Workers Movement & the End of the Rapid-Growth Era», *Daedalus*, bd. 143, nr. 2, 2014, s. 89–90.
- 42) Friedman, *Insurgency Trap*, s. 51.
- 43) So, *Class and Class Conflict*, s. 89.
- 44) Nicholas Lardy, «China: Rebalancing Economic Growth», i *The China Balance Sheet in 2007 and Beyond*. Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2007. <http://www.petersoninstitute.org/publications/papers/lardy0507.pdf>
- 45) Banister, *China's manufacturing employment*, s. 3.
- 46) «Ettbarnspolitikk» i egentlig forstand var begrenset til byene. På landsbygda ble det praktisert «tobarnspolitikk». Fra oktober 2015 fikk også par i byene rett til å få to barn.
- 47) Banister & Cook, «China's employment», s. 45.
- 48) Jane Golley & Xin Meng, «Has China Run Out of Surplus Labour?», *China Economic Review* bd. 22, nr. 4, 2011.
- 49) Parry Leung & Alvin Y. So, «The making and re-making of the working class in South China», i Beatriz Carrillo & David S. G. Goodman (red.), *China's Peasants and Workers: Changing Class Identities*, Cheltenham/Northampton: Edward Elgar, 2012, s. 66; China Labour Bulletin, *Unity is Strength: The Workers' Movement in China 2009-2011*. Hongkong, 2011. http://www.clb.org.hk/en/files/share/File/research_reports/unity_is_strength_web.pdf, s. 9.
- 50) So & Chu, *The Global Rise*, s. 88–89.
- 51) Banister, *China's manufacturing employment*, s. 3.
- 52) Fan & Sun, «Regional Inequality», s. 10.
- 53) *China's provincial GDP figures in 2011*, 27. januar 2012; *China's provincial GDP figures in 2012*, 16. mai, 2013. Begge på <http://www.china-briefing.com/>
- 54) China Labour Bulletin, *Unity is Strength*, s. 9.
- 55) Lee, *Against the Law*, s. 23, 26–27, 191–203.
- 56) China Labour Bulletin, *Unity is Strength*, s. 13–14; Leung & So, «The making», s. 64–65.
- 57) Chan, *The Challenge of Labour*, s. 37.
- 58) China Labour Bulletin, *Strike Map*. Hongkong. <http://strikemap.clb.org.hk/strikes/en>
- 59) Mary E. Gallagher & Baohua Dong, «Legislating Harmony. Labor Law Reform in Contemporary China», i Sarosh Kuruvilla; Ching Kwan Lee & Mary E. Gallagher (red.) *From Iron Rice Bowl to Informalization*. Itacha/London: Cornell University Press, 2011, s. 52–53, 55; Leung & So, «The making», s. 65–66.
- 60) Chris King-Chi Chan; Ngai Pun & Jenny Chan, «The Role of the State, Labour Policy and Migrant Workers' Struggles in Globalized China», i Paul Bowles & John Harriss (red), *Globalization and Labour in China and India*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, s. 51; Gallagher, «China's Workers Movement», s. 86.

- 61) China Labour Bulletin, *Going it Alone: The Workers' Movement in China (2007-2008)*. Hongkong, 2009.
http://www.clb.org.hk/en/files/share/File/research_reports/workers_movement_07-08_print_final.pdf, s. 14; China Labour Bulletin, *China's labour dispute resolution system*.
- 62) Ching Kwan Lee & Yonghong Zhang, «The Power of Instability: Unraveling the Microfoundations of Bargained Authoritarianism in China», *American Journal of Sociology*, bd. 118, nr. 6, 2013, s. 1496–1497.
- 63) China Labour Bulletin, *Unity is Strength*, s. 7.
- 64) China Labour Bulletin, *Searching for the Union. The workers' movement in China 2011-2013*. Hong Kong, 2014.
http://www.clb.org.hk/en/sites/default/files/File/research_reports/searching%20for%20the%20union%201.pdf, s. 7–11.
- 65) *Ibid.*, s. 13.
- 66) Mark Selden, Ngai Pun & Jenny Chan, «Interns or Workers? China's Student Labor Regime», *The Asia-Pacific Journal* 13 (36) (1), 2015, s. 1-22.
- 67) Lee, «Precarization or Empowerment».
- 68) Friedman, *Insurgency Trap*, s. 52–60; Gallagher & Dong, «Legislating Harmony», s. 41.
- 69) Chris King-Chi Chan & Elaine Sio-ieng Hui, «The Development of Collective Bargaining in China: From 'Collective Bargaining by Riot' to Party State-led Wage Bargaining», *China Quarterly*, nr. 217, 2014, s. 225–226.
- 70) China Labour Bulletin, *Unity is Strength*, s. 15–16.
- 71) Friedman, *Insurgency Trap*, s. 141–148, 153-156; Chan & Hui, «The Development of Collective Bargaining», s. 227–235; Elaine Sio-ieng Hui & Chris King-chi Chan, «Beyond the Union-Centred Approach: A Critical Evaluation of Recent Trade Union Elections in China», *British Journal of Industrial Relations*, bd. 53, nr. 3, 2015, s. 603, 609–612.
- 72) Hui & Chan, «Beyond the Union-Centred Approach», s. 612–615; China Labour Bulletin *Five years on Nanhai Honda workers want more from their trade union*, Hongkong, 15. mai, 2015. <http://www.clb.org.hk/en/content/five-years-nanhai-honda-workers-want-more-their-trade-union>
- 73) Hui & Chan, «Beyond the Union-Centred Approach», s. 615–622; Lee, «Precarization or Empowerment».
- 74) Hung, *The China Boom*, s. 106–111.